

УДК 342.9

УМОВИ ЕФЕКТИВНОСТІ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ НОРМ: ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ

Андрій КОНДРАТЬЄВ,

здобувач кафедри адміністративного та господарського права
Запорізького національного університету

АНОТАЦІЯ

У статті на підставі узагальненого аналізу наукових та публіцистичних джерел розкривається зміст умов ефективності норм адміністративного права. Зазначено, що умови ефективності адміністративно-правової норми безпосередньо пов'язані з ефективністю адміністративного права загалом та ефективністю адміністративно-правового регулювання зокрема, а передумовами ефективності адміністративно-правових норм є загально-соціальні та юридичні фактори.

На підставі вказаного зауважено, що умови ефективності адміністративно-правових норм – це обставини загальносоціального та юридичного характеру, які уможливають ефективну дію норм адміністративного права і без наявності яких досягнення позитивного результату від виконання, додержання, використання або застосування норми стає недосяжним або суттєво утрудненим.

Ключові слова: норма адміністративного права, класифікація, ефективність, право, умова.

CONDITIONS OF EFFICIENCY OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL NORMS: CONCEPT AND CLASSIFICATION

Andrii KONDRATIEV,

Applicant at the Department of Administrative and Economic Law
of Zaporizhzhya National University

SUMMARY

The article on the basis of a generalized analysis of scientific and publicistic sources reveals the content of the conditions for the effectiveness of the norms of administrative law. It is noted that the conditions for the effectiveness of administrative law are directly related to the effectiveness of administrative law in general and the effectiveness of administrative law in particular, and the prerequisites for the effectiveness of administrative law are general social and legal factors.

Based on this, it is noted that the conditions for the effectiveness of administrative legal norms are circumstances of a social and legal nature that make effective action of administrative law norms and without which the achievement of a positive result from the implementation, compliance, use or application of the norm becomes unattainable or substantially difficult.

Key words: norm of administrative law, classification, efficiency, law, condition.

Постановка проблеми. Ефективність норм адміністративного права багато в чому залежить від низки факторів, що пов'язані не тільки з процесом їх реалізації, але й процесом їх «створення» та сприйняття суспільством. У правовій доктрині цілком слушно наголошується, що норма права створюється в реальній сукупності суспільних відносин, на основі і в рамках наявного суспільного буття і суспільної свідомості. Саме тому характер взаємозв'язку правової норми з різними сторонами суспільного життя і визначає ті умови, які зрештою забезпечують ефективність її дії [1, с. 76], і саме у недотриманні умов часто слід шукати причину недостатньої дієвості правових норм [2, с. 72]. Загалом, можна констатувати, що на ефективність права впливає ціла низка факторів, співвідношення яких залежить від конкретних історичних умов, в яких перебуває суспільство, правова система, держава [3, с. 64].

Метою статті є розкриття змісту умов ефективності норм адміністративного права на підставі узагальненого аналізу наукових і публіцистичних джерел.

Виклад основного матеріалу дослідження. Насамперед варто відзначити, що як у теорії права, так і галузевій юридичній літературі питанню умов ефективності права приділяється ґрунтовна увага. При цьому, як уже зазначалося, досить часто на шпальтах юридичної літератури автори правових досліджень припускаються ототожнення таких понять, як умови та критерії ефективності,

що не можна вважати виправданим. О.М. Куракін з цього приводу зазначає, що проблема співвідношення категорій «критерій» і «умова» ефективності (механізму правового регулювання) в юридичній науці розкрита не досить, що є підставою для низки теоретичних суперечок: деякі вчені не роблять акцент на різних рольових завданнях названих понять, використовують їх як однопорядкові, часто підмінюючи один термін іншим, хоча сам О.М. Куракін вважає, що ці терміни необхідно чітко розмежовувати. Вчений стверджує, що термін «умова» має кілька смислових навантажень, кожне з яких відрізняється від тлумачення категорії «критерій» [4, с. 10]. Підтримуючи висловлені вище тези, додатково наголосимо, що, виходячи із того, що слово «умова» буквально означає обставину, особливості реальної дійсності, за яких відбувається або здійснюється що-небудь, умова ефективності права (правової норми, правового регулювання) являє собою, як нам видається, необхідну обставину, що уможливує ефективну дію норми права, без наявності якої досягнення позитивного результату стає недосяжним або суттєво утрудненим. Іншими словами, визначення умов ефективності дає змогу встановити певний потенціал правової норми, а окреслення критеріїв ефективності – певні напрями її оцінювання.

У радянський період розвитку правової доктрини основний акцент у питаннях факторів ефективності права та правових норм робився головним чином на відповідно-

сті норми певному типу структури суспільства. Разом з тим окремі вчені також звертали увагу на економічні фактори та політику держави як умови такої ефективності. Так, наприклад, В.М. Кудрявцев, В.І. Никитинський, І.С. Самощенко та В.В. Глазирін стверджували, що із соціально-політичної точки зору умовою ефективності норми права є її відповідність класовій та соціальній структурі суспільства, системі суспільних відносин, ідеології і культурі такої суспільно-економічної формації держави [1, с. 76]. В інших джерелах вказувалося, що основними і загальними умовами, що визначають ефективність правового регулювання, є економічний лад і зумовлений ним культурний розвиток суспільства, відповідність правових приписів вимогам моралі і рівню правосвідомості, врахування загальних принципів управління [2, с. 72]. Д.А. Керимов писав, що ефективність дії права залежить перш за все від того, наскільки воно точно і повно відображає і правильно передбачає реалізацію об'єктивних можливостей відповідно до пізнаних закономірностей суспільного розвитку [5, с. 31]. Своєю чергою Л.С. Явич вважав, що «ефективність правового впливу на суспільні відносини значною (якщо не вирішальною) мірою залежить від своєчасного приведення права відповідно до нових потреб економічного розвитку» [6, с. 32–33].

У своїй самостійній науковій праці, присвяченій ефективності норм трудового права, В.І. Никитинський до чинників ефективності відносив: опосередкування в правових нормах вимог соціально-економічних і політичних закономірностей соціалізму; врахування загальних принципів регулювання і управління в процесі нормотворчої діяльності; дотримання в процесі нормотворчості правил законодавчої техніки; інформованість адресатів про зміст правових приписів; режим законності [7, с. 102]¹.

С.Ю. Марочкін пропонував розділити умови ефективності норм права на соціальні і суто юридичні. До числа перших він відносив необхідність відповідності норм об'єктивним закономірностям розвитку. Юридичними умовами С.Ю. Марочкін називав вимоги до нормотворчої техніки, гарантованість, відповідність методу впливу регульованим відносинам тощо [10, с. 49].

Пропонувалося також класифікувати умови ефективності дії норми за підставою, пов'язаною з елементами механізму дії права. З цієї точки зору умови ефективності дії норми будуть стосуватись, по-перше, самої норми; по-друге, діяльності правозастосовних органів; по-третьє, особливостей правосвідомості і поведінки громадян, які дотримуються або порушують вимоги правової норми [1, с. 80].

Основна проблема, а точніше слабкість більшості наукових розробок цієї проблематики радянськими авторами, криється в явній заідеологізованості методологічних підходів, що застосовувалися дослідниками, які стверджували, що основні умови ефективності норм права слід пов'язувати насамперед з класовою диференціацією. Соціалістична модель суспільства при цьому визнавалася як невідмінний фактор ефективності права, а буржуазна модель, відповідно, як фактор, що негативно впливає на розвиток права та суспільні відносини, які ним регулюються. З цих причин радянське адміністративне право, як зазначали де-

які автори, апіорі є ефективним, оскільки у його нормах відображаються інтереси робітничого класу, що є неодмінною умовою такої ефективності².

Слід підкреслити, що в більшості сучасних досліджень, звісно, саме про ці соціально-політичні фактори практично не згадується, але акцент, як і раніше, робиться на соціальних, політичних, економічних і суто юридичних умовах. Так, Л.А. Морозова умови ефективності правового регулювання ділить на три групи: 1) вдосконалення правотворчості, що передбачає найбільш повне вираження в нормах права суспільних інтересів і потреб, посилення гарантованості юридичних норм; 2) вдосконалення процесу правозастосування. Акти правозастосування вважаються гарантуючим елементом, який, у потрібний момент підключаючись до нормативного регулювання, сприяє процесу задоволення інтересів; 3) підвищення рівня правової культури суб'єктів права [11, с. 319–320].

Своєю чергою С.І. Пунченко поряд із зазначеною загальновідомою класифікацією чинників ефективності права вважає за необхідне виділяти класифікацію за таким критерієм, як суб'єкти соціальної взаємодії. За вказаним критерієм вчений виділяє:

1) фактори, пов'язані з діяльністю держави, його правотворчих і правозастосовних органів (наприклад, відображення в прийнятих актах інтересів широких верств населення, повага до прав соціальних меншин, ступінь цілеспрямованості законодавства, ступінь спрямування поведінки суспільства, колективу й особистості шляхом постановки в законах, правових актах соціально корисної мети, правильне, адекватне визначення меж правової регламентації; соціально орієнтована правозастосовна діяльність тощо;

2) фактори, пов'язані з функціонуванням інститутів громадянського суспільства та корпоративного регулювання (наприклад, формування відповідного способу життя; гармонійна взаємодія права з системою корпоративної регуляції, системою корпоративних норм і правил, що регламентують поведінку соціальних груп; суспільна солідарність; успішна соціалізація особистості в суспільстві; ефективне функціонування відповідних соціальних процедур);

3) фактори, що стосуються розвитку етносу і міжетнічної взаємодії;

4) міжнародні (зовнішні) фактори.

Окремо С.І. Пунченко зазначає, що значущим фактором соціальної ефективності права є врахування закономірностей і тенденцій економічного, політичного та соціального життя [12, с. 20–21].

Традиційний погляд на умови ефективності права пропонують П.М. Рабінович, Н.М. Онищенко та С.В. Бобровник. Так, наприклад, П.М. Рабінович стверджує, що передумовами забезпечення ефективності правового регулювання, зокрема є такі: ефективність матеріального закону (самого нормативно-правового акта); ефективність процедурно-процесуального механізму застосування закону; ефективність діяльності щодо застосування та реалізації закону [13, с. 20]. При цьому вчений, якого підтримують Н.М. Онищенко та С.В. Бобровник, зазначає, що кожна з цих «ефективностей» має свої загальносоціальні та юридичні передумови.

До загальносоціальних передумов ефективності юридичної норми (ефективності правотворчості) вчені відносять: відповідність норми об'єктивним законам (закономірностям) існування й розвитку людини та суспільства; відповідність норми конкретно-історичним умовам її функціонування, реальним можливостям її здійснення (матеріальним, духовним, часовим, кадровим та ін.); відповідність юридичної норми реальним потребам та інтересам

¹ Слід зазначити, що законність (її режим) як важливу умову ефективності права і правових норм згадували й інші радянські автори (наприклад, Ю.Х. Калмиков [8, с. 41], А.І. Екімов [9, с. 101] та ін.).

² У деяких джерелах, наприклад, підкреслювалось, що «Історичний досвід радянської держави переконливо доводить загальну ефективність всієї системи радянського права, його інститутів і норм у регулюванні соціалістичних суспільних відносин, тому що <...> радянське право відображає об'єктивність потреби суспільного розвитку і спирається у реалізації і застосуванні на єдність волі всього радянського народу за провідної ролі робітничого класу» [1, с. 76].

тих суб'єктів, відносини між якими вона має регулювати; відповідність юридичної норми стану правосвідомості й моралі, рівню загальної культури, громадській думці згаданих суб'єктів; відповідність норми права висновкам тих наук (суспільних, природничих, технічних), які «предметно» вивчають об'єкти, що перебувають у сфері правового регулювання; відповідність юридичної норми загальним закономірностям самоорганізації системних явищ (їх вивчає синергетика) і цілеспрямованої організації таких явищ (їх вивчає, зокрема, кібернетика) [14, с. 158–161].

До юридичних (спеціально-соціальних) передумов ефективності юридичної норми, на думку П.М. Рабіновича, Н.М. Онищенко та С.В. Бобровник, належать: правове закріплення домінуючих потреб суспільства; предметна визначеність діяльності правотворчого органу; визначеність меж правового регулювання; зумовленість правотворчої діяльності об'єктивними умовами розвитку суспільства; зміна сфери і типу правового регулювання; особливості правотворчості як результату творчого процесу; системність законодавства; якість законодавства; досконалість юридичної техніки; чітке визначення видів юридичної відповідальності, що настає за порушення нормативних приписів, механізму її реалізації [14, с. 158–161; 15, с. 19].

На думку Р.Р. Палехи, основною умовою ефективності правового регулювання є довіра до права. Вчений вважає, що довіра – це внутрішня готовність людини, групи людей, суспільства у цілому до прийняття цінностей зовнішнього соціального світу, готовність розділяти ці цінності як власні, діяти відповідно до них і відстоювати їх усіма доступними засобами. В основі довіри лежить система цінностей індивіда, певної соціальної групи, яка сформувалася під впливом різноманітних факторів соціалізації. Визначальним у встановленні атмосфери довіри є ступінь збігу власної системи цінностей індивідів і соціальних груп з пропонуваними зовнішніми цінностями соціального світу.

Р.Р. Палеха стверджує, що рівень довіри до права визначається ступенем відповідності системи цінностей індивідів і соціальних груп до тієї системи соціальних цінностей, яка закладена в праві і цей ступінь довіри, як підкреслює вчений, прийнято позначати легітимністю. При цьому Р.Р. Палеха абсолютно правильно підкреслює, що формування атмосфери довіри до права – це не тільки рівень послідовної прогресивної соціально орієнтованої державної політики, розвиненої юридичної техніки, надійних і достатніх матеріальних ресурсів, а й готовність суспільства їх сприймати як життєво необхідні і такі, що органічно доповнюють його правовий розвиток орієнтирів [16, с. 266–267, с. 269].

Крім того, в контексті обраної нами тональності в підходах до дослідження ефективності норм адміністративного права особливе значення мають тези Р.Р. Палехи, які він наводить як висновки, при цьому посилаючись на В.В. Денисенко. Вчений правильно зазначає, що «теорія правового регулювання має виходити з інтерсуб'єктивності права, зумовленості норм позитивного права правами особи і демократичною участю громадян. Без урахування суспільних цінностей позитивне право не буде приводити до бажаного результату. Правове регулювання має розумітися не тільки як інструмент упорядкування відносин, досягнення мети, але й одночасно як процес підтримки комунікативних зв'язків у суспільстві, де громадяни є юридично рівні і можуть брати участь у нормотворчості» [16, с. 271; 17, с. 83].

Однак, незважаючи на абсолютно обґрунтовані судження вченого про важливість людиноцентричної концепції правового регулювання, слід вказати, що визначити рівень довіри до права у цілому є досить складним і неоднозначним процесом. За великим рахунком, як і всі так звані загально-соціальні умови ефективності права і його норм,

довіра до права – це уявлення (яке, до речі, не позбавлене суб'єктивізму) окремого громадянина, соціальної групи або суспільства у цілому про рівень легітимності права, що, в свою чергу, залежить від так би мовити ступеня зрілості права, повноти відображення в ньому соціальних цінностей, істинності його норм тощо. Однак залишається відкритим питання про те, інтереси яких саме соціальних груп реально відображаються в праві, чи істинні його норми в тому разі, якщо вони відображають інтереси не всього суспільства, а лише його більшості? Іншими словами, наскільки в умовах наявної дійсності можна об'єктивно судити про ступінь довіри до права з боку суспільства загалом або певної соціальної спільноти? Безумовно, аналогічне питання стосується і норм адміністративного права, однак, на нашу думку, визначити рівень довіри до конкретної норми адміністративного права та визначити її істинність дещо простіше ніж, наприклад, норм цивільного права, позаяк сфера об'єктивізації адміністративно-правових норм – це сфера публічного адміністрування і переломлення приватного і публічного інтересів у ній є більш контрастним. Крім того, ступінь відображення інтересів громадянина у визначеній нормі дуже рельєфно проявляється, зокрема, в тих реординаційних адміністративних правовідносинах, які стосуються надання адміністративних послуг, звернень громадян тощо.

Виходячи з цього, можна припустити, що з точки зору точності оцінок як про умову ефективності більш правильно говорити не про довіру до права в цілому, а про довіру до конкретної правової норми, ступінь якої визначити набагато простіше. При цьому ми залишаємося при своїй думці, що більш раціонально в аспекті ефективності норм адміністративного права вести мову не про таку умову ефективності, як довіра, а про істинність норм адміністративного права. У цьому контексті зауважимо, що, на наше переконання, загальним правилом істинності правової норми, з якого, безумовно, є виняток, є відображення у правовій нормі інтересів як суспільства у цілому, так і окремої особи зокрема.

Ю.Х. Куразов та Т.О. Коломоєць, які досліджують правові засади попередження як виду адміністративного стягнення, акцентують увагу і на необхідності дослідження окремих аспектів його ефективності. Так, наприклад, вчені-адміністративісти зазначають, що умови ефективності – це обставини або їх сукупність, від наявності або зміни яких залежить ефективність або її рівень [18, с. 138–139], які, своєю чергою, поділяються на: загальні (врахування загальних принципів правового регулювання у процесі деліктної нормотворчості, дотримання правил законодавчої техніки у процесі цієї ж діяльності, інформування адресатів про законодавчі приписи, зокрема ті, що містять засади адміністративної відповідальності) та особливі, які, своєю чергою, поділяються на дві групи: а) пов'язані зі встановленням засад використання ресурсу попередження; б) пов'язані із застосуванням (накладенням) попередження. До перших учені відносять: фрагментарність врегулювання ознак попередження як виду адміністративного стягнення, розпорошеність його нормативних засад у різних нормативно-правових актах, застарілість положень більшості нормативних актів, які визначають засади використання ресурсу попередження, відсутність його легального визначення, помилкове ототожнення іноді із суміжними правовими поняттями тощо.

До другої – надмірну кількість суб'єктів застосування попередження (які завдяки специфіці своєї діяльності за залишковим принципом приділяють увагу попередженню), суперечливість, застарілість, розпорошеність процедурних засад їх діяльності, відсутність систематизованого обліку практики застосування попередження, доведення її

до відома громадськості для посилення виховного, превентивного ефекту попередження, формальний підхід (у більшості своїй) до практичного накладення попередження тощо. Водночас дослідники уточнюють, що «...ресурси для підвищення умов ефективності застосування попередження в наявності – спрощеність (зокрема, в порядку «спрощеного» провадження), оперативність реагування на вчинення адміністративних проступків, «гнучкість» практики накладення, залучення громадськості, підвищений виховний вплив тощо» [18, с. 144–145]. Однак, на нашу думку, окреслені Т.О. Коломоєць та Ю.Х. Куразовим так звані особливі умови ефективності попередження є не досить коректними, і насамперед ті, що за своєю змістовою суттю є нічим іншим, як причинами неефективності адміністративного стягнення (фрагментарність врегулювання, розпорошеність нормативних засад, застарілість положень більшості нормативних актів тощо). На наш погляд, така плутанина пояснюється тим, що вчені, з одного боку, припускаються ототожнення у співвідношенні таких категорій, як «умова» та «причина», а з іншого, фактично аналізують неефективність попередження як виду адміністративного стягнення.

У зв'язку із вказаним вбачається за необхідне наголосити, що слід чітко розуміти різницю між категорією «умова», тобто обставина, за наявності якої можливий певний результат (наприклад, досконале адміністративне законодавство є запорукою ефективності адміністративно-правової норми), та категорією «причина», тобто явищем, яке зумовлює або породжує інше явище (зокрема, фрагментарність правового регулювання є причиною неефективності законодавства в цілому) [19, с. 1140]. Інакше кажучи, в контексті порушеної проблематики більш логічно було б вести мову про те, що відсутність певних умов досягнення саме позитивного результату є причиною настання несприятливих наслідків (неефективність правової норми), проте однозначно неправильно судити про те, що відсутність зазначених умов є обставиною, яка зумовлює ефективність норми як досягнення саме позитивного, а не негативного ефекту.

Таким чином, зауважимо, що варто уникати помилки, яка полягає в ототожненні слів «ефективність» та «ефект» та у тезі, що показником ефективності дії адміністративно-правової норми вважаються як позитивні, так і негативні наслідки, інакше кажучи, не варто здійснювати аналіз ефективності певного правового явища як характеристики, що має кілька ступенів оцінювання – від високої результативності, раціональності та дієвості (найвищий ступінь ефективності) до його неефективності (найнижчий ступінь), оскільки неефективність правової норми є іншою, окремою її характеристикою.

На відміну від Т.О. Коломоєць та Ю.Х. Куразова, радянський учений-адміністративіст І.І. Веремеєнко розмірковував про умови ефективності адміністративних санкцій у цілому. Серед конкретних умов ефективності їх застосування вчений називає невідворотність покарання; справедливність покарання; обґрунтованість покарання тощо [20, с. 174]. При цьому вказані умови ефективності адміністративно-правових санкцій І.І. Веремеєнко поділяв на два напрями: 1) умови ефективності, пов'язані з чинним законодавством (наявність систематизованого та стабільного спеціалізованого законодавства; інформованість суб'єктів права про наявні правові заборони та санкції за їх порушення); 2) умови ефективності, пов'язані з реалізацією (невідворотність покарання; оперативність; послідовність практики; використання у боротьбі з адміністративними правопорушеннями усього наявного арсеналу примусових та інших засобів, передбачених законодавством; авторитет правозастосовчого органу тощо) [20, с. 175].

О.С. Рогачева, характеризуючи ефективність норм адміністративно-деліктного права, виокремлює такі умови: державна політика у сфері профілактики та припинення адміністративних проступків; «правова якість» законодавства; правозастосовча діяльність суддів, уповноважених органів виконавчої влади та їх посадових осіб, інших уповноважених органів та їх посадових осіб щодо порушення справи про адміністративне правопорушення, його розгляду і винесення постанови у справі, виконання постанови у справі; правова культура правозастосовувачів; правосвідомість правопорушників [21, с. 14–15].

Своєю чергою І.В. Болокан стверджує, що дія будь-яких правових норм залежить від об'єктивних та суб'єктивних факторів, відтак і умови ефективності пов'язуються з цими факторами і є різними залежно від того, від яких (об'єктивних чи суб'єктивних) умов залежить дія норм. Об'єктивні умови пов'язуються, як правило, з самою нормою адміністративного права (належать до категорій «ефективність права», «ефективність правотворчості»); суб'єктивні ж відносяться до категорій «ефективність реалізації адміністративно-правових норм», «ефективність правозастосування» [22, с. 333]. На її думку, умови ефективності реалізації адміністративно-правових норм можна визначити як зумовлені рівнем розвитку суспільства необхідні обставини або їх сукупність, наявність яких сприяє реалізації норм адміністративного законодавства, які враховують особливості реальної дійсності та забезпечують результативне правове регулювання [23, с. 76]. Загалом підтримуючи вчену-адміністративіста у формулюванні відповідної дефініції, зазначимо, що у цьому контексті більш точно слід говорити не про забезпечення результативності правового регулювання, а про його ефективність.

До речі, загальними умовами ефективності реалізації адміністративно-правових норм, за І.В. Болокан, є: досконале врегулювання адміністративно-правових відносин загалом; формулювання міри можливої поведінки суб'єктів права в уповноважених нормах таким чином, щоб стимулювати якомога активніше використання наданих прав; формулювання обов'язків у зобов'язуючих нормах таким чином, щоб стимулювати добровільне їх виконання суб'єктами, щодо яких вони передбачені; формулювання заборон у забороняючих та обмежуючих нормах таким чином, щоб стимулювати пасивну поведінку у суб'єктів права загалом; максимальна поінформованість суб'єктів адміністративно-правових норм; «чистота текстів законодавчих актів, прискіпливе ставлення до понятійно-категоріального апарату»; доступність текстів нормативно-правових актів для розуміння, адже «пересічним громадянам важко орієнтуватися у частих змінах законодавства, а також зрозуміти зміст самих текстів законів та нормативних приписів»; наявність механізму реалізації норм адміністративного права (як щодо використання прав, так і щодо виконання обов'язків та дотримання заборон), який має обов'язково бути перевірений на його наявність до запровадження норми у життя, а також необхідність здійснення постійного моніторингу щодо дієвості такого механізму. Наведений перелік умов, які впливають на ефективність реалізації адміністративно-правових норм, як підкреслює вчена, не є вичерпним, але його врахування є необхідним у роботі законопроектів, проектів інших нормативно-правових актів. Спеціальні умови ефективності, як стверджує І.В. Болокан, характеризують можливість реалізації норм окремих інститутів адміністративного права та мають враховувати їх специфіку [22, с. 337–338].

На наш погляд, не зважаючи на те, що запропонована вченою класифікація умов ефективності норм адміністративного права у цілому є досить вдалою та «життєздат-

ною», деякі із окреслених умов ефективності норм адміністративного права є досить відносними. Зокрема, важко однозначно сприймати зміст такої умови, як досконалість врегулювання адміністративно-правових відносин загалом. У нашому розумінні в контексті порушеної проблематики має йтися про досконалість адміністративного законодавства, яка (умова) хоча також і відзначається певною релятивністю, проте має більш конкретизований та очевидний зміст, ніж запропонований вченою відповідний варіант умови ефективності норми адміністративного права. Натомість такі умови, як чистота текстів законодавчих актів, прискіпливе ставлення до понятійно-категоріального апарату та доступність текстів нормативно-правових актів для розуміння лише деталізують таку умову ефективності, як досконалість законодавства, і не є самостійними і до того ж загальними умовами ефективності норм адміністративного права.

Підсумовуючи викладене, зауважимо, що аналіз наведених точок зору авторитетних учених-правників з порушеної проблематики дав поштовх для окреслення умов ефективності норм адміністративного права, які ми схильні поділяти на загальносоціальні та юридичні. Саме такий класифікаційний розподіл пов'язаний із тим, що ми вважаємо абсолютно слушними тези про те, що ефективність норм права має у своїй основі дві ключові передумови. По-перше, правові норми є різновидом соціальних норм, їх ефективність впливає з характеристик соціальних норм у цілому. По-друге, поряд із цим специфіка власне юридичних норм (формальна визначеність, обов'язковість тощо) визначають інакшу природу ефективності норм права порівняно з іншими соціальними регуляторами.

Відзначимо, що, безумовно, ефективність галузевих норм багато у чому залежить від факторів ефективності права у цілому, що логічно пояснює вплив більшості загальносоціальних факторів ефективності права зокрема і на адміністративно-правові норми, які становлять самостійну групу умов ефективності норм адміністративного права.

До загальносоціальних умов ефективності норми адміністративного права ми, наприклад, схильні віднести відповідність норми об'єктивним закономірностям існування й розвитку суспільства (закони суспільного розвитку). Суспільна закономірність, як вказується в енциклопедичній літературі, – це об'єктивно існуючий, той, що повторюється, суттєвий зв'язок явищ суспільного життя або етапів історичного процесу, який характеризує поступальний розвиток історії [24]. Як відомо, закони суспільного розвитку, як і закони природи, об'єктивні, тобто вони існують незалежно від волі і свідомості людей. Зокрема, не зважаючи на те, що в ту чи іншу епоху домінуючі соціальні групи того чи іншого суспільного устрою намагалися продовжити соціально-економічні чинники свого панування, це істотним чином не впливало на хід історичного розвитку і суспільний лад так чи інакше змінювався іншим шляхом. Підкреслимо, що ми солідарні з тією думкою, що будь-які реформаційні процеси, що відбуваються в державі, мають враховувати об'єктивну закономірність суспільного розвитку, порівнювати з нею цілі і завдання планованих перетворень і змін. Як видається, нехтування такою важливою закономірністю, як спадкоємність розвитку суспільства може привести до важко поправних негативних наслідків, оскільки загальнолюдські моральні цінності, система ринкових відносин, громадянське суспільство і принцип верховенства права, а також інші демократичні цінності не можуть бути автоматично перенесені з однієї держави в іншу, позаяк загальнолюдські досягнення мають бути органічно вписані в певну культуру і правосвідомість суспільства з урахуванням пройденого останнім історичного шляху.

У контексті нашого дослідження слід згадати, що О.С. Пашков і Д.М. Чечот свого часу справедливо зазначали, що серед факторів, які впливають на результати правового регулювання першорядне значення мають пізнання і свідоме використання в процесі правотворчості об'єктивних законів суспільного розвитку. Чим повніше відбиваються і враховуються в правових нормах вимоги об'єктивних законів, тим успішніше здійснюється саме правове регулювання. При цьому зазначалося, що явища суспільного життя, безперервно повторюються під впливом постійної дії об'єктивного закону, відчувають на собі вплив інших факторів – вони виникають щоразу в інший час і за інших обставин, ніж попередні аналогічні явища. Тому у разі застосування права необхідно враховувати історичну обстановку, умови місця і часу розвитку суспільних відносин, національні традиції, психологічні особливості та рівень правосвідомості населення [25, с. 4].

Якщо вести мову про об'єктивні закономірності розвитку суспільства як про умову ефективності норм адміністративного права необхідно вказати, що в цьому разі слід враховувати, що ті соціальні зміни, які відбулися в нашому суспільстві (насамперед йдеться про Революцію Гідності), лише підтверджують важливість переорієнтування адміністративного права та його регулюючого потенціалу перш за все на інтереси людини і створення реальних умов для реалізації її прав, зокрема і в публічній сфері. Іншими словами, постійно зростаючий рівень суспільної свідомості (зокрема, і правової) вимагає від уповноважених державних органів створення тих механізмів, закріплених у конкретних адміністративно-правових нормах, які не тільки фіксують певний соціальний і правовий статус особи, а й дають змогу його реалізувати з максимально позитивним результатом. Тому висновок про те, що чим більше буде дотримуватися ця умова, тим більше буде забезпечуватися ефективність норм адміністративного права, лежить на поверхні та не потребує додаткового обґрунтування.

Із вищевикладеного також цілком логічно випливає, що умовою ефективності норми адміністративного права є відповідність норми конкретно-історичним умовам її функціонування. Не повторюючи змісту попередньо зазначених соціальних передумов ефективності норм права, відзначимо, що на ефективність норм права впливають і властивості права у цілому як соціального регулятора, який функціонує в конкретному культурно-історичному контексті.

Без перебільшення однією із ключових умов ефективності норм адміністративного права є їх істинність. Визначаючи зміст цієї категорії, ми наголошували на особливій здатності норм адміністративного права відображати у своєму змісті інтереси суспільства у цілому та конкретної людини. Розвиваючи цю тезу, підкреслимо, що від рівня істинності адміністративно-правових норм залежить їх ефективність у людиноцентричному, економічному, психологічному, поведінковому та аксіологічному аспектах, оскільки ступінь виразності суспільних інтересів в адміністративно-правових нормах надає їм необхідної обов'язковості, що досягається за рахунок морально-психологічного ставлення адресата правової норми до останньої; є чинником, що зумовлює наявність механізму належної реалізації адміністративно-правового статусу особи; так чи інакше сприяє правомірній активності суб'єктів адміністративного права; відображає глибину забезпечення у нормах адміністративного права загальносоціальних цінностей; демонструє рівень реалізації права особи на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї тощо.

Безумовно, вказаний перелік загальносоціальних умов ефективності норм адміністративного права не обмежується лише наведеними факторами. До таких чинників також

можна віднести: державну політику в сфері публічного адміністрування у цілому та в окремих її складниках, відповідність адміністративно-правових норм рівню загальної та правової культури суспільства, відповідність норм адміністративного права загальним закономірностям самоорганізації системних явищ, фактори, що пов'язані з функціонуванням громадянського суспільства у цілому та його інститутів тощо.

Своєю чергою специфіка предмета правового регулювання адміністративного права, яка головним чином визначається за рахунок особливостей прояву норм права у так званій публічній сфері, накладає свій відбиток на визначення юридичних умов ефективності адміністративно-правових норм. Інакше кажучи, вести мову про такі найбільш змістовні та в цілому конкретні умови, як досконалість законодавства, правозастосовчої діяльності та рівень правосвідомості громадян, варто лише крізь призму предмета адміністративного права та його складників (груп суспільних відносин, врегульованих нормами адміністративного права). У зв'язку із цим юридичними умовами ефективності норм адміністративного права є досконалість адміністративного законодавства, досконалість правозастосовчої діяльності юрисдикційних суб'єктів адміністративного права та рівень правосвідомості суб'єктів адміністративних правовідносин.

Зокрема, зауважимо, що досконалість адміністративного законодавства відображає стан відповідності норм адміністративного права загальним та конкретним соціально-економічним, політичним, культурним і психологічним умовам, в яких вони будуть діяти. Як слушно вказується на сторінках юридичної літератури, для дотримання цих умов насамперед необхідно забезпечити підготовку і прийняття таких норм, які були б науково обґрунтовані, відповідали цілям розвитку законодавства на основі об'єктивних потреб суспільства [1, с. 80–81].

Правозастосовна діяльність є тією необхідною умовою ефективності норм адміністративного права, яка, власне, з одного боку, показує рівень досконалості адміністративного законодавства, а з іншого, є сукупністю різноманітних складників, кожен з яких виконує свою функцію та взаємодіє між собою, у процесі якої створюється або змінюється практика застосування адміністративно-правових норм, виробляються пропозиції удосконалення законодавства тощо. І саме ця заплутана сукупність утворює правозастосовчу діяльність як складну систему процесуальних, організаційних, технічних, психологічних та інших зв'язків, досконалість якої є однією з важливих умов ефективності адміністративно-правових норм.

Правосвідомість суб'єктів адміністративного права пов'язана з рівнем знання законодавства, ступенем його схвалення громадянами, характером правової поведінки та рівнем правомірної активності суб'єктів адміністративного права тощо. Як слушно зазначають деякі вчені, стан правосвідомості і правової поведінки може оцінюватися на різних рівнях (суспільства у цілому, соціальної групи, індивіда), що дає можливість оцінити ефективність дії правової норми стосовно дотримання її в суспільстві загалом, у різних соціальних групах населення, а також конкретними категоріями осіб [1, с. 82]. При цьому слід підкреслити, що умови ефективності дії норм адміністративного права, які полягають у високому рівні правосвідомості і правової культури суб'єктів адміністративних правовідносин, перебувають у тісному взаємозв'язку з іншими, згаданими вище умовами – досконалістю адміністративного законодавства та досконалістю правозастосовчої діяльності юрисдикційних суб'єктів адміністративного права.

Висновки. Отже, підбиваючи підсумки, зазначимо, що умови ефективності адміністративно-правової норми без-

посередньо пов'язані з ефективністю адміністративного права у цілому та ефективністю адміністративно-правового регулювання зокрема, а передумовами ефективності адміністративно-правових норм є загальносоціальні та юридичні фактори. На підставі вказаного зазначимо, що умови ефективності адміністративно-правових норм – це обставини загальносоціального та юридичного характеру, які уможливають ефективну дію норм адміністративного права і без наявності яких досягнення позитивного результату від виконання, додержання, використання або застосування норми стає недосяжним або суттєво утрудненим.

Список використаної літератури:

1. Эффективность правовых норм / В.Н. Кудрявцев и др. М.: Юридическая литература, 1980. 280 с.
2. Самощенко И.С., Никитинский В.И., Венгеров А.Б. К методике изучения эффективности правовых норм. Советское государство и право. 1971. № 9. С. 70–78.
3. Пунченко С.И. Социальная эффективность права в современной России (теоретический аспект): дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.14. Краснодар, 2016. 169 с.
4. Куракин О.М. Анализ співвідношення категорії «ефективність правового регулювання» і суміжних понять. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2016. № 2. С. 7–10.
5. Керимов Д.А. Категория цели в советском праве. Правоведение. 1964. № 3. С. 31–38.
6. Явич Л.С. Проблемы правового регулирования советских общественных отношений. М.: Госюриздат, 1961. 172 с.
7. Никитинский В.И. Эффективность норм трудового права: монография. М.: Юридическая литература, 1971. 247 с.
8. Калмыков Ю.Х. О повышении эффективности норм гражданского законодательства. Правоведение. 1973. № 2. С. 41–47.
9. Экимов А.И. Побудительное воздействие правовых целей. Вестник Ленинградского университета. Экономика, философия, право. 1969. № 11. Вып. 2. С. 96–101.
10. Марочкин С.Ю. Проблема эффективности норм международного права. Иркутск: Издательство Иркутского университета, 1988. 146 с.
11. Морозова Л.А. Теория государства и права. М.: Юрист, 2002. 384 с.
12. Пунченко С.И. Социальная эффективность права в современной России (теоретический аспект): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 «Теория и история права и государства; история учений о праве и государстве». Краснодар, 2012. 28 с.
13. Рабінович П. Ефективність юридичних норм: загально-теоретично-поняттєвий інструментарій дослідження. Вісник Академії правових наук України. 2008. № 1(52). С. 13–21.
14. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави: навчальний посібник. Вид. 5-те, зі змінами. К.: Атіка, 2001. 176 с.
15. Оніщенко Н.М., Бобровник С.В. Соціальна та юридична ефективність законодавства. Законодавство: проблеми ефективності. К.: Наук. думка, 1995. С. 13–27.
16. Палеха Р.Р. Доверие к праву как условие эффективности правового регулирования. Правовое регулирование: проблемы эффективности, легитимности, справедливости: Сборник трудов международной научной конференции (Воронеж, 02–04 июня 2016 г.) редкол.: Денисенко В.В. (отв. ред.), Беляев М.А. Воронеж: НАУКА–ЮНИПРЕСС, 2016. 624 с.
17. Денисенко В.В. Теория правового регулирования в отечественной науке: поиск новой методологии. Вопросы правоведения. 2014. № 4.
18. Коломощь Т.О., Куразов Ю.Х. Феномен попередження як виду адміністративного стягнення: монографія. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2013. 200 с.

19. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голова ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. 1440 с.

20. Веремеєнко І.І. Адміністративно-правові санкції: монографія. М.: Юридическа література, 1975. 192 с.

21. Рогачева О.С. Ефективність норм адміністративно-деліктного права: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.14 «Адміністративне право; фінансове право; інформаційне право». Воронеж, 2012. 50 с.

22. Болокан І.В. Реалізація норм адміністративного права: проблемні питання теорії та практики: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.07. Запоріжжя, 2017. 549 с.

23. Болокан І. В. Умови ефективності реалізації адміністративно-правових норм. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». 2017. № 4. С. 73–77.

24. Большая советская энциклопедия. М.: Советская энциклопедия. 1969–1978. URL: <https://dic.academic.ru/dic.nsf/bse/87857>

25. Пашков А.С., Чечот Д.М. Эффективность правового регулирования и методы ее выявления. Советское государство и право. 1965. № 8. С. 3–11.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРА

Кондратьєв Андрій Юрійович – здобувач кафедри адміністративного та господарського права Запорізького національного університету

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Kondratiev Andrii Yuriiovych – Applicant at the Department of Administrative and Economic Law of Zaporizhzhya National University

